Írta: Pató Selam
2014. november 30. vasárnap, 06:13

A gyönyörű roma nyelv Európában kríziskorszakát éli. Egyéni felméréseim szerint Földünk közel negyedszáz országában a roma lakosoknak csupán 10 %-a van már csak valamiféle kapcsolatban a nép anyanyelvével, ami azt jelenti, hogy ennél is kevesebben maradtak annak teljes birtokában, írott-beszélt alakban egyaránt.

Ez a térségenként némileg eltérő adat még azzal a felettébb szomorú kísérőtényezővel is együtt jár, hogy a nyelv főleg a diszkriminált, különállóságukat akarva-akaratlanul megőrző csoportoknál maradt eleven és máig fejlődő, azoknál, akik a legdrasztikusabb üldöztetéseknek vannak kitéve (pl. Ukrajna, Törökország, Albánia). Siralmasabb a nyelv sorsa azokon a földrajzi helyeken, ahol az integrálódás (vagy e tekintetben: asszimilálódás) hozadékaként nagyobb arányban szorult ki a roma közösségekből az anyanyelv használata, őrzése, fejlesztése (pl. Spanyolország).

Pedig a roma nyelv (ahogy azt a roma kultúráról is gyakran hangoztatom) jóllehet a legbefogadóbb nyelv, letéteményese számos olyan kifejezésnek, melyet a romák vándorútjuk során integráltak saját nyelvükbe, s őrzött meg abban saját nyelvtana szerint, miközben azokon a tájegységeken, azoknál a népeknél, ahol bizonyos korokban befogadták a különböző népek kifejezéseit, ma már feledésbe süllyedtek ezek a szavak. (Példa erre a beás cigányoknál fennmaradt archaikus román nyelv is.)

A roma nyelv (ahogyan a kultúra egésze) jóllehet azért egyedülállóan színes, mert mindig képes volt beemelni magába a változékony környezetekben, közegekben előforduló, és szépen beleilleszkedő külső elemeket.

Ez az erénye azonban az idők során a nyelv rovására is tud fordulni, amennyiben az egyes korokban a szókészlet bővítésének követelménye eltérő módszerekre ösztönzi a nyelv szakmai-irodalmi fejlesztőit illetve mindennapi használóit.

Az eredeti nyelvből hiányzó szavak pótlására különböző szisztémák léteznek:

1) Világszerte közismert szavak integrálása a nyelvbe, mely azzal fenyeget, hogy elterjedésükkel dominanciába kerülnek, és szétbomlasztják a roma nyelv eredeti karakterét.

2) Az indiai szógyökökből való szóalkotás, amelyek hátulütője, hogy a roma népcsoportoknál nincs hagyományuk, így nem értik, nem fogadják el azokat.

3) Földrajzi helyek szerint, ahol az új szó megalkotásának szükséglete jelentkezik, az adott ország nyelvéből „cigányosítanak” szavakat (pl. koporsó - koporshovo), ami nemzetközi szinten átjárhatatlanná teszi a nyelvet, az így eltérő eredetből beemelt szavak egységes megértését.

4) Asszociációs szóképzés magából a roma nyelvből -, amiből ismét jelentős regionális differenciák fakadnak (pl. a javaslás /drabaripe/ szógyökéből hazánkban az orvoslás kapcsolódó fogalomköréből a „gyógyítás” ige asszociálódott, míg külhonban a tenyérből olvasás asszociálásából az „olvasás”; vagy hasonlóképpen a „nakhavel” hazánkban nyelést, nemzetközileg fordítást jelent, eredeti értelmében vett „beforgatás” értelme alapján.)

További problémát jelent, hogy a nyelv fejlesztésének igénye azokban a közösségekben legnagyobb, ahol gyakorlatilag élnek vele – ez pedig kifejezetten az izolált közösségekre jellemző, amelyek egymástól is el vannak szeparálódva -, így a nyelv különböző szisztémák szerint fejlődik, eltérő ágazatokra bomolva, melyek közt az átjárhatóság egyre inkább ellehetetlenül.

Mivel a különbségek drasztikusan kimutathatóak olyan tekintetben is, mint a ragozási módok, - amikor közös nevezőre próbáljuk hozni a differenciált nyelvhasználatokat, újabb probléma lép fel: az eltérő nyelvi elemek használatának elhagyása, a nyelv alapjaiig való leegyszerűsítése.

Míg a Magyarországon használt nyelvben még teljesek, és egyéni gazdag jellegüket megőrizték az egyes szóalakok, addig a nemzetközi nyelvhasználatban a szavak lecsupaszodtak, elsilányosodnak, csak simuló alakjaik érthetőek mindenki számára, így azok rögzülnek az egymás közt használatos nyelvben -, ami destruktív tendenciát képvisel irodalmi szinten is

.Nem csak a beszélt, de írott nyelvben is radikálisak az eltérések: a romák minden országban az adott ország betűkészletével gazdálkodnak, illetve azt egészítik ki továbbiakkal.

Az anyanyelvű roma irodalom alkotásainak írásmódja sem egységes, gyakorta drámaian áthatja az adott országra jellemző fonetikus írásmód, a kompromisszumkészség pedig a legkevésbé sem jellemző művelőire. Hogy milyen alakban fog fennmaradni az utókor számára a mai roma nyelv az irodalomban, az csakis azok szorgalmán múlik, akik maradandót alkotnak benne.

Mert a nyelvi zsinórmérték hordozója és őre feltétlenül az irodalom kellene, hogy legyen -, azonban a kommunikációhiány éppen e vonatkozásban a legszembeötlőbb: az anyanyelvükkel élő romák a legelszigeteltebbek, kevéssé kerülnek kapcsolatba tulajdon irodalmukkal.

S ahogyan (Vesho-Farkas Zoltánt, a teljes Biblia lovári fordítóját idézve:) Radnóti és más kiemelkedő, de magyar s egyéb nyelveken író zsidó költők-írók művei kapcsán sem beszélünk arról, hogy a héber irodalom részét képeznék, csupán azok tartoznak ahhoz, amelyek héberül születtek -, úgy a roma irodalom meghatározásában is elsődlegesen az anyanyelvi műveknek kell prioritást adnunk.

A roma nyelv irodalmi tekintetben nem csak azért forog végveszélyben, mert irodalmunk rendkívül rövid múltra tekint vissza, európai szinten néhány évtizedre, hanem azért is, mert jelenjében néhányszáz fő foglalkozik csupán az életben tartásával, világviszonylatban, s ahogy fentebb már vázoltuk, ezek is eltérő nyelvi tendenciák szerint.

Pedig valahányszor roma gyermekeknek tartok előadást, arra a kérdésemre: hogy szerintük mitől egységes az egyébként igen széttagolt roma nép, s egyáltalán, mi tesz egy népet néppé? -, az első válasz az szokott lenni: a közös nyelv.

Miközben ezen gyerekek legnagyobb része már nem kapta meg annak ismeretét! Valahol a szívük mélyén, egyszerű és őszinte gyermeki ésszel mégis tudják, hogy van valamijük, ami elsődleges helyen áll identitásuk meghatározásakor -, még akkor is, ha az számukra hozzáférhetetlen volt valamiért mostanáig.

A roma nyelv oktatására szembeötlően nagy igény van kiváltképp azokban a közösségekben, ahol 1-2 generációval ezelőtt a családok élete még anyanyelvükön zajlott, de annak továbbadása időközben megszakadt.

Megfigyelhetően leginkább azok a gyerekek szeretnék elsajátítani a nyelvet, akiknek nagyszülei még fülük hallatára beszélik azt, énekelnek azon -, de ők már nem érthetik, noha szeretnék! Tehát a továbbadásában megszakadt lánc szemei még nem távolodtak el annyira egymástól, hogy a közömbösség szakadéka alakuljon ki köztük, mert az érdeklődés, a kapcsolat, a megértésre és használatra irányuló vágy még megvan, eleven, és jelentős energiafedezetet jelent az aktív, eredményes tanuláshoz.

A romaságnak azon legnagyobb részénél, akik már nem ismerik a nyelvet, korosztálytól függetlenül tetten érhető a fájdalom, a hiány, a még reális, vagy már csak beteljesületlen álomnak megmaradó igény, hogy saját nyelvüket ismerjék, használatának lehetőségéből ne legyenek kirekesztődve.

A korosabbak bánatos lemondással, a középkorúak még tettre készen, a fiatalok az ép identitásból fakadó vagy éppen arra irányuló ismeretvágyból, a gyermekek pedig természetes kíváncsiságból motiváltak a roma nyelv tanulására.

A nyelv, mint egy nép érzelmi-, gondolkodásmódbeli mintájának lenyomata, olyan egyéni arculattal bíró érték-közvetítő közeg, amely egy-egy nép belső karakterisztikus megkülönböztető jegyeinek információs hordozója is egyben. Fellelhetők benne az utalások olyan látószögbeli eltérésekre, amelyek némely tekintetben más népekétől különböző életszemléletet fejeznek ki, a hiedelemvilág és hagyományok kincseit őrzik, vagy éppenséggel további árnyalatokkal gazdagítják az emberiség kommunikációs közkincstárát, amely kifejezetten saját gondolkodásmódjukból ered. (Pl. a birtokos viszonyok más aspektusból való, többféle megközelítési és értelmezési módja.)

Ha tehát egy nyelv aláhullik, az egész emberiség lesz szegényebb mindazokkal az árnyalatokkal, amelyeket hordozott.

És ugyanígy van ez az identitással: stabil, a világban várhatóan eredményesen helyt álló ember csak komplett identitással képzelhető el, akinek önmeghatározásában ugyanolyan nélkülözhetetlen pillér a nemzeti-nemzetiségi hovatartozása, mint a neme, az élete irányelveit meghatározó vallása, vagy politikai nézetei.

A roma embereket azon, származásukból eredő igénye és joga, hogy nyelvüket is birtokolják, mint identitásuk döntő jelentőségű komponensét -, a társadalomnak csak stabilabb, értékesebb, tudatosabb, és tettre-készebb tagjává teszik. Mindazok a romák, akik már gyermekként megkapják a lehetőséget a teljes értékű identitás kiműveléséhez, és ehhez iskolai jellegű, vagy oktatási intézményen kívüli, tanoda típusú segítséghez is jutnak, motiváltabbak lesznek a tanulás minden területén, ami a kötelező iskolai tantárgyak elsajátítására, és a későbbi továbbtanulásra is jótékony hatással bír.

Minél több tudás megszerzésére kap valaki lehetőséget, annál nagyobb intellektuális adatbázis birtokába kerül, s annál készebb maga is egyre több értékkel járulni hozzá az össztársadalom munkájához.

Ezért merem az össztársadalom érdekeként meghatározni azt, hogy a teljes értékű identitás megalapozásához és beérleléséhez biztosítsa a szükséges feltételeket, s ezáltal tudatos, stabil egyénekkel gyarapodjon, akik ép öntudattal megtalálják helyüket és dolgukat a világban, s nem csak átvészelni akarják az életet, hanem aktív, konstruktív és egyenértékű résztvevői képesek lenni az alakításának is.